

Božidar PAVLEŠ

Kroz život i djelo M. P. Miškine (1887-1942)

Iako potječe iz relativno imućne seljačke obitelji, Miškina je morao provoditi prilično težak život. Doduše, ne u tolikoj mjeri kao njegov suseljanin, likovni stvaralac Mirko Virius (također završio život u jednom od fašističkih logora) koji u svojoj autobiografiji kaže: »Kad sam se vratio kući (iz I. svj. rata — op. B. P.) našao sam se u velikoj bijedi. Nijesam imao ni poštenih gaća... Oženio sam udovicu sa dvoje djece, kojima je otac pao na talijanskoj fronti. Kao oženjen čovjek počeo sam voditi gospodarstvo na jako malenom posjedu.« Iako nije morao voditi gospodarstvo »na jako malenom posjedu«, Miškina nam je ostavio dovoljno uvjerljivih svjedočanstava o svom napornom radu i uopće živovanju na podravskom gruntu. Počelo je to vrlo rano, o čemu on sam priča (u jednoj od svojih autobiografija, kojih je napisao nekoliko), naročito kako je morao niz godina spavati — u staji: »Svršivši pučku školu sa dvanaest godina, preselio sam se po starom seljačkom običaju iz sobe u štalu, da bude više mjesta drugima, i nastanio se stalno u njoj.« Trajalo je to sve do njegove 22-e godine, iako je bio krhkog zdravlja i osjetljivih očiju. Pa i poslije, kad više nije morao spavati u staji, nalazio bi on u njoj mirno mjesto za svoje pisanje, naročito zimi (dok bi ljeti radio najčešće u komori, gdje je imao, u jednom staro mormaru, i svoju knjižni-

cu s nekoliko stotina knjiga). Uz to je išao težak fizički rad, oko stoke i u polju, štednja svakog dinara, težnja da se kupi još koji komad grunta. »Radio sam dnevno kao i svi moji, kao živina. Radili i štedjeli.« Književni kritičar Ivo Ladika u svojoj brošuri o Miškini kaže na jednom mjestu: »1909. uzet je u vojsku, ali je odatle brzo pušten zbog slabog vida. To je većinom posljedica pisanja i čitanja kod škiljave i slabe petrolejske svjetiljke u staji, kod koje si je Miškina pokvario oči. Ekonomske prilike u kući bile su mu teške. Radi do iznemoglosti, a porodica mu je poznata kao vrlo marljiva.« O Miškininom teškom životu mnogo govore i stihovi iz njegove poznate »Konjareve pjesme«, u kojoj je poželio da umjesto čovjek bude — konj:

O, da sam se rodio kao konjče,
i to konj rođenog mi kraja —
u djetinjstvu barem prvom
naužio bih proljeća i maja
i djetinjeg raja.

Kad je Miškinu posjetio Luj Adamič, američki pisac našeg porijekla (bilo je to 1933. g.) našao ga je vrlo loše obučenog, upravo u poslu čišćenja staje, te se L. Adamič poslije u svojoj knjizi »Povratak u rodni kraj« (obj. na engleskom jeziku) zgrazao nad čitavim tadašnjim poretom koji nije omogućio piscu poput Miškine bolje uvjete života i rada. U istoj knjizi nalazimo vrlo zanimljivih podataka o našem selu uopće u doba teške ekonomske krize, kao npr.: »Seljačka porodica u Turopolju, u jednom od najbogatijih i najnaprednijih sela u blizini Zagreba, pozvala nas je na večeru i jeli smo purana, ali — bez soli. Imali su na tucete purana, gusaka, pataka, kokošaka i prasića, za koje nije bilo prođe te tako nije bilo niti novaca za sol. Skoro u svakom selu ista priča — nema šećera, nema soli; u mnogim kućama nema petroleja, ni šibica.«

Nikakvo čudo, dakle, što će za Miškinu — u takvom životu — knjiga predstavljati nešto izuzetno vrijedno, nešto što će ga odvoditi u drugačije svjetove, ukazivati na drugačije odnose među ljudima. O tome on sam kaže: »Jedina utjeha u tom beznadnom stanju

bila mi je knjiga. Knjigu sam volio više nego išta na svijetu. Kad sam gdje slučajno došao do nje i mogao se sakriti, činilo mi se da sam najsretniji čovjek na svijetu. Zaboravio sam na golotu i bosotu, na sve kućne i seoske razmirice. Osjećao sam kao da se dižem iz ovog sela i blata svakidašnjeg i letim nekud, nekud daleko u plave nebeske modrine. Al' nije to bilo lako ugrabiti.« Slične zapise o značenju knjige u svom teškom životu, naročito u dječastvu i mladosti, ostavio nam je i M. Gorki, s kojim ponekad uspoređuju našega Miškinu, no sva takva poređenja mogu biti tek strogo uvjetna, dakle vrlo ograničena, jer se radi o piscima sasvim drugačijeg klasnog porijekla i drugačijih pogleda, dok njihovo značenje u okvirima nacionalnih i svjetske književnosti uopće ne može doći u obzir ni za kakva poređenja. (Inače, treba reći da je Miškina volio Gorkog, te je roman »Mati« čitao nekoliko puta uzastopce, a u jednom intervjuu nazvao je Gorkog jednim od najvećih sinova ne samo Rusije nego i dikom i ponosom čovječanstva.)

Za pisca poput Miškine, kojemu književni rad (zajedno s političkim) nije mogao osigurati, ni izdaleka, egzistenciju, važan faktor predstavljala je sredina u kojoj je živio, tj. njezino gledanje na ono što je radio. Već smo naveli gore rečenicu iz koje se vidi da se morao skrivati od drugih: »Knjigu sam volio više nego išta na svijetu. Kad sam gdje slučajno došao do nje i mogao se sakriti...« Miškinin otac bio je, doduše, napredan poljoprivrednik, čak je i volio knjigu, držao je u kući tadašnja tzv. svetojeronimska izdanja i radićevsku štampu, ali na sinovljevi književni i politički rad nije gledao nimalo lijepim okom. Sukobi zbog toga trajali su kroz čitav Miškinin život (otac ga je čak i nadživio). O tome nalazimo konkretnije podatke i u knjizi Z. Kulundžića »Miškina«, kao na primjer: »Sam Miškina svjedoči da je njegov otac volio knjigu, ali kad se radilo baš o njegovu odlasku na školovanje, onda se upravo on tome energično usprotivio, i Miškina je morao ostati na zemlji. Kod Valenta Pavleka izgradilo se mišljenje kako škola upropašćuje lju-

de, za što je u stvarnosti tadašnje Hrvatske bilo i previše dokaza... Miškina je, pak, gubio vrijeme na pisanje i zanosio se nekim praktički neostvarivim planovima, sve na čistu štetu gospodarstva. Sukob između oca i sina, u vezi knjige i škole, bio je neizbježan i latentno trajao sve do Miškinine smrti.« Mnogo drugačija bila je Miškinina majka, doduše polupismena, ali izvanredno blage naravi, duboko humana, čak s izvjesnom nadarenošću za pjesničko, te se smatra da je Miškina upravo od nje naslijedio književni talenat. Svakako, ona je mnogo tolerantnije gledala na Miškinin rad, ali bi mu i ona znala savjetovati da se »pomoli«, da bi dobio »lakšu pamet i zadovolno srce«, što znači zapravo neka se okani bavljenja književnim i političkim radom, jer mu to donosi nemire i ne male brige. Što se pak tiče Miškinine životne drugarice (supruga Mara, seljanka) s kojom se oženio 1906. g. i s kojom je imao šestero djece, čini se da se potpuno može vjerovati onome što je Miškina zapisao o njoj nakon njezine smrti (u popratnom pismu uz rukopis zbirke »Mrtvoj drugarici«): »Jer da znate — ja nijesam izgubio tek ženu — ja sam izgubio životnog druga, savjetnika, pomagača, onog koji je na svojim leđima pridržavao teret, dok sam ja radio drugo.« Unatoč tome, tj. ženinoj poštivnosti i naprezanju, atmosfera u kući znala je biti vrlo teška, čemu je zacijelo mnogo doprinomio Miškinin otac, te je bilo dana kad je Miškina sasvim gubio vjeru u smisao svog književnog rada. »Koliko sam puta bio opsovan, — priča on u jednom razgovoru sa suradnikom »Podravske novine« — ismijan i proglašen ludakom, dok mi to pisanje nije donijelo nekoliko dinara.« Jasno, sam Miškina bio je dovoljno uviđavan i shvaćao je prave razloge takvog odnosa ukućana prema njemu: »Kad jedan u kući mora da lomi kosti i nateže mišiće, kako će gledati na drugoga koji prebire listove?« U nekoliko pjesama zbirke »Mrtvoj drugarici« Miškina priznaje da je svojim književnim i političkim radom nanosio teškoće svojoj ženi, teškoće koje nisu bile male; npr.:

Kad sam bio — ko pas vezan,
kroz noć vođen, a u tamu,
i kroz selo i kroz polje,
a ostavih tebe samu.
Gorjelo je lice Tvoje,
krijesilo se suzom oko,
a bol teška i beskrajna
grizla te je, znam, duboko.

U takvim prilikama, tj. kad bi Miškina odlazio od kuće (dobrovoljno ili kao u gornjim stihovima: »ko pas vezan«), ostajale su na leđima žene i ostalih ukućana brojne brige i poslovi: grunt, i to ne mali, stoka, mnogo male djece... To više dobiva na svojoj ljudskoj vrijednosti lik Miškinine supruge, koja je — unatoč tome što je bila obična, neškolorovana seljanka — imala mnogo razumijevanja za njegov književno-politički rad.

Bit će, nadalje, zanimljivo ovdje citirati jedno sjećanje Mate Kudumije, naprednog đurđevačkog publiciste i književnika (iz njegove knjige »Crveni spomenar«), sjećanje koje prilično rječito govori o stavu podravskih seljaka, po tradiciji i po prirodi teško pristupačnih i teško povjerljivih, prema onome što je Miškina radio i naučavao: »Jednom na sajmu u Đurđevcu našao se Miškina. Pozvao sam ga k sebi i on je odsjeo u kući mog oca, koji je već bio čitao njegove novele i veoma ga cijenio. Bio sam tada još gimnazijalac i s neprikriivenom radošću vodio seljačkog pisca — pisca! — ulicama svog mjesta u naš dom, gdje se začas skupilo nekoliko susjeda... I — kako se moje ushićenje gasilo: na licima susjeda, malone svih, zapazio sam neku nedoumicu, neugodno iznenađenje. Shvatio sam: da moj rijetki gost nije tako sitan, mršav, loše obučen (baš kao i oni), neobrijan, jadan i umoran kako to bivaju seljaci kad obilaze sajmove u tuđim selima, da nije skroman, tih, ponešto suzdržljiv u pripovijedanju, da tu na njegovu mjestu sjedi neka ljudeskara koja bi bučno politizirala, obećavala u oprobano narodnjačko-demagoškom tonu, vezla svoje mudrosti vješto ispričanim anegdotama, takav bi govornik svakako bio uvaženiji i privlačniji.« Dodajmo tome da je i vrijeme bilo vrlo teško (u političko-ekonom-

skom smislu), s gotovo nikakvim realnim izgledima za poboljšanje položaja radnog seljaštva, i zato: »Ono što im je Miškina govorio činilo im se neostvarljivo, nepraktično, daleko od njihova prostora i vremena« (M. Kudumija).

Od različnih nevolja što ih je Miškina morao trpjeti zbog svog političkog uvjerenja i djelovanja (što će ga napokon odvesti i u preranu smrt u logoru) navest ćemo ovdje jednu od najdrastičnijih — epizodu s izbijenim zubima, što je kao motiv iskoristio pisac S. Kolar u svojoj pripovijesti »Mi smo za pravicu«. Bilo je to u svibanjskim danima 1919., dakle uskoro nakon stvaranja stare Jugoslavije (tada Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca), kada je Miškina bio već zreo čovjek od 32 godine i seljaci u Đelekovcu smatrali su ga već svojim predstavnikom. Budući da je nova vlast zavela žandarški teror, zbog čega dolazi i do čitave male bune poznate pod nazivom Đelekovečka buna, seljaci su zamolili Miškinu da intervenira kod žandarmerijskog narednika u selu, nekog Nikolića. »Umjesto da se objasni s njim kao s predstavnikom naroda, ta žandarčina navalio je s kundakom na Miškinu i izbio mu dva prednja zuba, govoreći: To ti je pozdrav od kralja Petra!« (Z. Kulundžić u knjizi »Miškina«).

1941. g., odmah nakon dolaska ustaša na vlast, Miškina je uznemiravan, hapšen, preslušavan... Više nije moglo biti govora o književnom radu. Neko vrijeme bio je zatvoren i u logoru Danica, kao i neki drugi predstavnici HSS-e, koji nisu htjeli odobriti ustaški režim. A kad bi bio pušten iz zatvora ili logora, ozbiljno bi bio upozoren da će mu stradati čitava obitelj ako bude održavao vezu s partizanima. »Tako je u stvari čitava porodica Pavlek bila proglašena za taoce — i Miškina, kada je bio pozvan u partizane, nije imao hrabrosti da se odazove tome pozivu. Kad su mu rekli da mu je život u opasnosti i da će ga ustaše kad-tad uhapsiti i likvidirati, on je rezignirano odgovorio: »Bolje mene jednoga nego sve druge; kaj se tu more. — I prepustio se fatalističkom razvitku događaja.« (Z. Kulundžić). Moglo bi se reći: tako se Miški-

Stipe Sikirica: M. P. Miškina (Muzej grada Koprivnice)

na, eto, u neku ruku odužio svojima za sve ono što su ranije morali trpjeti zbog njega i njegovog političko-književnog rada.

Nagovaran od ustaša da uđe — kao predratni zastupnik HSS-e — u njihov »sabor«, pri tome neprestano pod prijetnjama i nadzorom, Miškina je jednom prilikom ovako objasnio svoje gledanje (nekom ustaškom funkcioneru, mlađem čovjeku): »Dakle vidite, mladi prijatelju, da mi nemamo na temelju čega surađivati. Ja mislim da nam je Rusija majka, a vi šaljete vojsku na nju. Vi se stidite da smo slavenskog roda, a ja se time ponosim. Vi ubijate Srbe, a ja mislim da su nam oni braća. Vi ubijate komuniste, Srbe i Židove, a ja mislim da u pravednom uređenju ima za sve ljude mjesta. Vi se ponosite onim čega se ja stidim, a čime se ja ponosim vi ste protiv toga, dakle kako vidite suradnja među nama je nemoguća.«

Početak svibnja 1942. g. Miškina će biti pozvan na još jedan »razgovor« — u Đurđevac, k tadašnjem velikom županu bilogorskom Vladimiru Saboliću. O tome M. Kudumija kaže (u knjizi »Crveni spomenar«): »Poznato je samo da se Miškina, na povratku od Sabolića, u susretu s članom mjesne Seljačke sloge Boltom Jendrašicom, silno ljutio na bezobzirnost i surovost kojom je primljen i otpušten iz županova dvora.«

Uskoro nakon toga (5. V, rano ujutro) po Miškinu je došao automobil, te je pod oružanom pratnjom odvezen prema Bjelovaru i dalje prema strašnim mjestima smrti — Staroj Gradiški odnosno Jasenovcu.

Nije poznat dan kada je likvidiran i spaljen u jednoj od jasenovačkih ciglarskih peći. Novija istraživanja, koja je vršio i Miškinin sin dr inž. Većeslav, dokazuju da je to najvjerojatnije bilo 21. VI. (Z. Kulundžić: »Možemo zaključiti, kao neosporno, da je Miškinin martirij bio završen 21. lipnja 1942. u ciglarskoj peći ustaškog logora smrti — Jasenovac.«)

Bio je vrlo skroman i kao čovjek i kao pisac, te u tom kontekstu njegova jeziva smrt djeluje još tragičnije i tužni-

je. Ivo Ladika je vrlo lijepo rekao o Miškini: »Miškina je bio sanjiv, sentimentaln, nježan, mukotrpan i tih čovjek, jedan od najpozitivnijih ljudi u bivšoj HSS«. Evo što je sam Miškina rekao, vrlo skromno, o svom književnom radu (u autobiografiji koja je objavljena tek posthumno, u »Republici«, 1946. g.): »Napisao sam malo, jer u ovakvim prilikama... za više nije bilo vremena, a stotinu puta ni papira ni olovke. Ono što je napisano slabo je, teško i neizglađeno, jer mi je i život bio gorak i jaram tvrd i pretvrd«.

A mi bismo ipak mogli reći: uzimajući u obzir prilike u kojima je živio i stvarao, te znatno političko djelovanje (i političko-popularne članke i brošure), Miškina je napisao relativno mnogo. Još za života objavio je tri knjige pripovijedne proze: »Za svojom zvijezdom«, »Trakavica« i »Krik sela«, dok je u raznim časopisima i drugim publikacijama, kao i u književnoj ostavštini, ostalo radova za još jednu knjigu proze i dvije zbirke pjesama. Ivo Ladika kaže sažeto o tome: »Miškina je za svoga 55-godišnjeg života napisao razmjerno mnogo... Ako se uzme u obzir da je on književnik kod koga je bila u pitanju olovka i papir, a pisao je često na koljenima — u staji, a uz to je završio samo pet razreda osnovne škole, onda je pravo čudo da je postigao i to. Uz to treba uzeti u obzir da i nije proživio pun ljudski život, jer je on prije vremena nasilno prekinut«. »Ono što je napisano slabo je, teško i neizglađeno«, kaže Miškina. Jest, mnogo toga u Miškininoj prozi i poeziji djeluje upravo tako, ali u isto vrijeme njegova djela mogu nas osvojiti svojom velikom iskrenošću, dubokom doživljenošću, neposrednošću i jednostavnošću, što nikad nisu bile nevažne kvalitete književnih djela. Neosporno je da je posjedovao znatan književni talenat, naročito za crticu, ali je taj talenat bio premalo kultiviran, a uz to trošen u svakodnevnim životnim i političkim borbama. Ivo Ladika je — u mnogo većoj mjeri nego Z. Kulundžić — ukazao na umjetničke kvalitete Miškinine proze, i očito je da one nisu bile male.

Ocjenujući Miškinu kao pisca, nikad ne smijemo zaboraviti da je bio i političar, te da to dvoje čini kod njega cjelinu. Prvi njegov štampani rad nije bio književni, nego politički: nekrolog Antunu Radiću, pokretaču seljačke stranke. Objavljen je taj nekrolog u listu »Dom« od 28. II 1919. Bit će zanimljivo navesti ovdje ono što sam Miškina kaže o svom doživljaju smrti A. Radića (vidjet ćemo da se radi o doživljaju i inspiraciji koji su vrlo bliski umjetničkom): »Pa što god sam pokušavao raditi, neprestano mi je zvonilo u ušima: Umro je, nema Ga više... Uzeo sam olovku, našao neki duhanski papir i nadrljao nešto, a kad je slučajno došao k meni neki rođak — koji je mnogo čitao — i našao to u ruci, nazvao je to nekrolog i nagovorio me da pošaljem za Dom. Tako sam eto počeo pisati«. Mnoga Miškinina književna djela plod su (bar u svom nastanku) takvih i sličnih političko-socijalnih doživljaja, dok su premalo rađena i dotjerivana u umjetničkom smislu, za što ovaj pisac i nije mogao imati dovoljno vremena ni mogućnosti.

Koliko se danas čitaju Miškinina djela — teško bi bilo reći. No činjenica je da su se u svoje vrijeme (u vrijeme nastanka) ne samo mnogo čitala, nego je o njima i mnogo pisano, raspravljano, te su ili hvaljena ili napadana. Kao jedan od vrlo zanimljivih primjera može se navesti slučaj s njegovom prvom knjigom proze »Za svojom zvijezdom« (objavljena 1926. g.). Ta antiratna i antimilitaristička Miškinina knjiga nimalo se nije svidjela nekim predstavnicima režima (tobože, negativno djeluje na narodni vojnički i borbeni duh), te je protiv nje i njenog autora podnesena interpelacija u skupštini u Beogradu: Interpelacija o ustavotvornoj propagandi u narodu protiv vojske. Kao podnosilac te opasne interpelacije, usmjerene indirektno i protiv S. Radića i njegove stranke »proslavio« se politički prevrtljivac i avanturist Grga Anđelinović, tada zastupnik u skupštini, tipični režimski čovjek. O samoj knjizi kaže se u interpelaciji, između ostalog, ovo: »Knjiga je bez ikakve literarne i umjetničke vrijednosti i ima važnost samo kao savršeno propagandističko

djelo protiv vojske i postojećeg poretka, pod literarnim plaštom. Vidi se da je knjiga bila sistematski u tom pravcu dotjerivana, po uzoru ruske boljševističke literature«. U skupštini je, na osnovu svega toga, došlo do vrlo oštih međustranačkih obračuna, o čemu je tadašnja štampa naveliko pisala. Miškina je osjetio potrebu da dade javnu izjavu, u kojoj je istakao da je u svojoj knjizi kritizirao samo neke negativne pojave i postupke u vojsci: »Ja sam u svojoj knjizi, odnosno u onim crticama koje su izlazile kroz par godina po našim časopisima, gdje god sam govorio o militarizmu nastojao prikazati i upozoriti samo na one koji svojim nečovječnim postupkom ruše ugled ovom uzvišenom staležu, koji svojim nečovječnim postupkom ruše ugled države, a trebalo bi da ima za dužnost ne samo da predstavlja snagu države nego i da brani čast i ugled državi, kao i svu onu muku i znoj kojom seljak završi svaki svoj dan«. Takva Miškinina obrana nimalo se nije svidjela M. Krleži, koji je u svojoj »Književnoj republici« na čitav slučaj reagirao vrlo oštro (nije bez značenja u tom pogledu ono što je S. Radić napisao prethodno o Krleži: da Miškina piše o ratu »mnogo pametnije i sređenije« nego Krleža). Krleža ističe da je Miškininu knjigu smatrao »dokumentom da su podravske i zagorske tikve zdrave i da još živi duh Matije Gupca po našim selima«, ali Miškinina obrana predstavlja za Krležu razočaranje i kapitulaciju: »Sve što je Miškina-Pavlek samljeo u J u t a r n j e m l i s t u jeste isto tako kapitulacija. Preglupo je gubiti svaku daljnju riječ na te Stipice i te Pavleke«. (Ostavljajući po strani političke momente koji su u čitavom ovom slučaju imali glavnu ulogu, dok su književni bili sasvim potisnuti, možemo samo požaliti što se bar Krleža nije upustio u konkretniju i detaljniju analizu umjetničkih vrijednosti i slabosti Miškinine knjige.)

Takve i slične polemike oko Miškininih djela duboko su pogađale osjetljivog Miškinu, te on neko vrijeme ne bi bio u stanju pisati. »Napadaji su na mene djelovali jače. Tri godine iza to-

ga nijesam uzeo u ruke olovku da što napišem« — kaže Miškina o uzbuni koja se bila podigla u vezi s njegovom prvom knjigom.

Završit ćemo ovaj sumarni, ponešto slobodniji prikaz Miškininog života i rada (o tako kompleksnoj pojavi kao što je Miškina i onako je vrlo teško pisati ovakve kraće prikaze) predgovorom što ga je Miškina sam napisao kao posvetu u svojoj knjizi »Za svojom zvijezdom«. Naime, taj predgovor-posveta

sadrži vrlo lijepo i sažeto izražen čitav osnovni program Miškininog književno-političkog djelovanja:

»Bratu seljaku, mučeniku i patniku; onomu koji žuljavim rukama sve živo hrani; onomu koji uz pomoć brata radnika, kad je potreba, sve to brani; onomu koji je za sav taj trud, za svu tu muku, još prezren, a često i prečesto (osobito u kakovo iznimno doba) i pogažen, posvećuje ove retke pisac.«

(Josip Fluksi: Šopanje)